

1. NĚKOLIK POZNÁMEK ÚVODEM

Homosexualita a témata s ní související mají v současné době stále punc něčeho kontroverzního, podivného, směšného, smutného, špatného, nebo něčeho, o čem by se nemělo vědět a ani mluvit. Je tomu tak i přesto, že Česko dekriminalizovalo homosexualitu již před 55 lety, 25 let ji nevede v seznamu nemocí a ve výzkumech veřejného mínění se již deset let deklaruje jako poměrně liberální země ve vztahu k právům homosexuálních lidí. Zároveň je Česko po desítky let bez silného vlivu církve. Je to také země, kde má silnou tradici sexuologie, jež zbavovala témata kolem sexu(ality) různých mýtů a pověr.

Na druhou stranu právě stále poměrně silné medicínské chápání (přítomné i v laickém pojetí) témat kolem sexuality způsobilo, že texty, které se o homosexualitě a dalších neheterosexuálních¹ identitách, kterými se budeme na stránkách této knihy zabývat, dosud napsaly, jsou převážně z této oblasti (např. Brzek a Pondělíčková-Mašlová, 1992). Silné historické, kulturní a sociální nánosy, které dnes sexualitu tvarují (a vždy tvarovaly), proto byly a jsou něco, co si málo uvědomujeme a málo v našem přemýšlení zohledňujeme, někdy je dokonce i zcela opomíjíme. A to je případ i dosavadních publikací.

Příkladem významu společnosti a kultury pro sexualitu může být dekriminalizace homosexuality reformou trestního zákoníku v roce 1961, která sice byla z části motivována neúspěchy české sexuologie léčit homosexualitu (takzvanými blicími injekcemi). Jak ale dokládají historik Jan Seidl a právník Jan Wintr, její kriminalizace se přesunula do jakési šedé oblasti – trestána mohla být, pokud budí veřejné pohoršení, nebo dojde k nabídnutí nebo přijetí úplaty za sex. Zatímco do té doby musela policie prokazovat realizaci homosexuálního styku, nyní stačilo pouze prokázat, že se jakási veřejnost jaksi pohoršuje nad něčím, co je označeno jako

1 V tomto textu budu často používat termín „neheterosexualita“ či „neheterosexuální“ pro vyjádření variability identit, projevů, tužeb (příp. orientací) mimo heterosexualitu, jelikož nechápu prostor sexuality jako rozdělený na pouze dvě možnosti: heterosexualitu nebo homosexualitu. Zaměření pouze na homosexualitu by bylo totiž příliš zjednodušující a vlastně diskriminující – tedy proti logice charakteru celého výkladu v této knize. Pro to, co v knize budu označovat jako „neheterosexualita“, se také často používá označení „sexuální menšiny“, nebo nověji zkratka „LGBT“, či její různě rozšířené verze, např. „LGBTIAQ“. Podrobnějším výkladem pojetí této knihy, těmito označeními (LGBTIAQ a neheterosexuální) a jejich obsahem se budu zabývat dále v textu ve druhé a především třetí kapitole. Vysvětleno bude také, proč některé termíny a koncepty ne/používám. Vysvětlení je možné hledat i ve Slovníku na konci knihy.

2. O SEXUALITĚ, ŽENÁCH A MUŽÍCH

Ač se nám to na první pohled nemusí zdát, **sexualita je poměrně komplexní a velmi složitá oblast**. Totiž vedle samotného sexu (pohlavního styku), na nějž je často zužována, se sexualita objevuje prakticky všude, je regulována právem, popisuje a léčí ji medicína, vyučuje se o ní na školách, vstupuje do pracovních vztahů (např. sexuální obtěžování), je nedílnou součástí navazování a realizace partnerských vztahů, zobrazují ji média atd. Zároveň je to něco, co si lidé více či méně uvědomují, a tak to je větší či menší **součástí** jejich vlastní **identity, prožívání** a jejich **jednání**. Sexualita je také ovšem neuvědomovaná a latentně přítomná jak v identitě a jednání lidí, tak je i **vepsána do kultury a společnosti**. Historicky existovaly a stále existují sociální skupiny, jejichž kolektivní identita je zbudována na určitém pojetí sexuality. Příkladem mohou být polyamorní vztahy, či sexuální komunity vázané například na prostituci, ale také třeba komunita asexuálních lidí či – historicky zcela jistě – gay a lesbická komunita (ona pověstná ghetta, která se v některých městech dokonce vytvářejí i geograficky, v určité části města, nejde tedy jen o abstraktní sociální a kulturní prostory – komunity).

Jelikož, jak jsem uvedl, tato publikace zaujímá sociálněvědní pohled na tematiku, je pojetí sexuality obzvláště komplikované a asi i odlišné od běžného přemýšlení o ní. Totiž do sociálního prostoru, jímž se tyto vědy zabývají, vstupují všechny výše zmíněné a mnoho dalších aspektů. **Sociálněvědní přístup musí reflektovat uchopování tématu nejen sociálními a humanitními vědami, ale nesmí opomenout ani vlivy (a to značné) věd přírodních**, s nimiž se musí vyrovnat. Je třeba si tedy uvědomit, že **sexualitu jako předmět zájmu je možné nahlížet z různých perspektiv**, je možné klást důraz na různé její aspekty, je možné ji uchopit nejen různými disciplínami, ale i v rámci dílčích paradigmatických přístupů (úhlů pohledu, výkladových schémat, konceptuálních rámců) uvnitř jednotlivých věd. Zatímco **v přírodních vědách** se zpravidla aktuální teoretický a výzkumný zájem orientuje podle dominujícího paradigmatu, **v sociálních a humanitních vědách** jde často o vícero soupeřících paradigmat. Například pohled freudiánské psychoanalýzy na sexualitu je dosti odlišný od foucaultovského symbolicky a fyzicky disciplinačního pojetí. Odborně řečeno, **oblast sexuality je oblastí multiparadigmatickou**. V této knize nebudu výklad přílišně zatěžovat paradigmatickými nuancemi, pokud to nebude pro pochopení aktuálně diskutovaného problému důležité. Nic-

3. OD HOMOSEXUALITY K RŮZNORODOSTI SEXUÁLNÍCH IDENTIT

Dosud jsem se o homosexualitě jako takové spíše jen zmínil v souvislosti s různými pojetími sexuality. V této kapitole se podívám na to, co je, příp. co není homosexualita, podrobněji. Homosexualitu nevnímám jako nějaký v principu vrozený aspekt, nebo diagnózu, nebo předurčení, ani jako nějaký jednoznačný a homogenní jev, ale jako kulturní a sociální fenomén, který nabývá a historicky nabýval různých podob – různě se nazýval a obsah jednotlivých dílčích jevů se také proměňoval a stále se proměňuje, a to jak v naší kultuře, tak obzvláště mezikulturně. V této kapitole se podívám specificky nejen na homosexualitu a její různorodá chápání, ale i na identity navázané na jiné takzvané sexuální menšiny (kam se řadí např. trans identity, intersexualita, nenormativní heterosexuality jako BDSM³¹ apod.). Nejprve se podíváme na pojetí tohoto fenoménu v jiných kulturách, jelikož obzvláště na jejich příkladu je proměnlivost a různorodost toho, co dnes nazýváme homosexualita, markantní. Spojení s dalšími genderovými a sexuálními identitami je žádoucí, jelikož, jak si ukážeme, tak s homosexualitou se historicky spojují či za ni zaměňují různá jiná vyjádření genderu a sexuality.

3.1 „Třetí pohlaví“ a homosexualita v jiných kulturách

Označení *třetí pohlaví* jsem použil záměrně, jelikož podíváme-li se do historie a do jiných kultur, najdeme konstelace pohlaví/genderů často nebinárního charakteru – tedy nejen muže a ženy, ale muže, ženy a „třetí pohlaví“, přičemž sexualita zde hrála významnou roli. Byli to například pro antropology a antropoložky přelomu

31 Akronym pro slova bondage (anglicky svazování), discipline (anglicky trestání), dominance, submise (podřízenost), sadismus a masochismus (způsobování bolesti a její přijímání). Jsou to označení pro sexuální praktiky, které nebyvají vnímány jako v souladu s normou. Stigmatizace pramení z toho, že jejich principem není plazení dětí, ale jednoznačné (často sobecké) uspokojení svých potřeb a představ. Tabuizace historicky vedla a vede k ukrývání a někdy také k vytváření specifické subkultury či komunity. Také vedla k tomu, že jejich zveřejnění působí skandálně, což se dá dokumentovat na dílech, jako jsou knihy od Markýze de Sade nebo nedávno *Padesát odstínů šedi*. Tyto literární úspěchy nás upozorňují na to, že sex není jen o jeho dělání, ale také o jeho prožívání, označování a o jeho sociálním kontextu.

4. DOSPÍVÁNÍ

V následujících třech částech se podíváme na různé fáze životního cyklu a na to, jak se v nich projevuje sexualita, přičemž se zaměřím na specifika spojená s bytím lesbou, gayem, bisexuální či trans osobou. Fázemi v životním cyklu, jichž si všimneme, budou *dětství a dospívání* v rodině a ve škole, včetně zmínky o specifikách navazování partnerských vztahů, jež v souvislosti s heterosexuálností zpravidla – v logice naší kultury coby párové a monogamní – vede ke vstupu do manželství či neformálních párových svazků, které mají / měly by vést / vedou k další svébytné životní fázi, kterou je *rodičovství*. Právě téma *partnerství* (resp. *manželství*), ale obzvláště rodičovství párů stejného pohlaví je v současné době prakticky v celé tzv. západní (euro-americké) společnosti velkým veřejným, ale i soukromým tématem, jež je často vnímáno jako kontroverzní a třaskavé, ohrožující společenské hodnoty. Budu mu proto věnovat zvláštní, a zároveň poslední výkladovou kapitolu této knihy.

Dospíváním rozumím fázi životního cyklu (Alan, 1989), která se nachází mezi dětstvím a dospělostí. Věkově by se dala vymezit 10., resp. 11. rokem věku a věkem dospělosti, tedy podle právní úpravy hranicí 18 let. Nutné je podotknout, že vývoj jedince (v tomto ohledu především psychický) je dosti individuální, a tak spodní hranice je tímto zráním značně ovlivněna. Horní hranici je třeba vnímat ještě problematičtěji. Spíše vhodnější by bylo ji stanovit podle momentu, kdy dochází k významnější emancipaci potomka od jeho rodičů (či těch, kteří působí v jejich pozici), k osamostatnění se především v souvislosti se vztahem závislosti (v tomto ohledu především ekonomické, ale také sociální). Může tak jít o moment, kdy se dítě-jedinec odstěhuje takřkajíc do svého, a/nebo kdy si začne pravidelně vydělávat (v množství větším, než je kapesné), a/nebo když začne navazovat intenzivní partnerské vztahy aspirující na vytvoření vlastní sociální jednotky (domácnosti, rodiny).

V tomto období především nabývají na významu vrstevnické skupiny a oslabuje se pozice rodičů či jiných pečujících osob. Ti jsou stále méně hlavními regulátory průběhu každodenního života, těmi, kdo stanovuje pravidla. Vytváří se identita jedince s vlastním hodnotovým žebříčkem, návyky a aspiracemi. Dochází postupně také k ekonomickému osamostatňování. (srov. např. Macek 2003: 35 a násl.)

Toto období vytváření si svébytné dospělé identity je významné také z pohledu sexuality a genderu. Častá je segregace vrstevnických skupin podle pohlaví, resp. genderu, který je v tomto období obzvláště důležitou kategorií pro sebepojetí jedince. Pro budování maskulinity u chlapců je důležité tzv. mužské přátelství, kolektivní